

האם מברכין בספק מצוה דרבנן

ברכות הנהנין שיעור ג' קיץ תשע"ב

מורנו הרב יצחק מרדכי הכהן רובין

להכניס עצמו לספק לכתחילה ולהכי המדקדקין ממתינים עד צאת הכוכבים שהוא בודאי לילה.

ולכאורה צ"ע הא תינח לגבי המצוה שהוא נפטר מספק, אבל כיצד אמרינן שיכול לברך והרי סו"ס אין זה אלא ספק קיום מצוה, ובספק אמרינן סב"ל.

ג. ואולי י"ל דמי שחייב במצוה דרבנן והוא מקיימה באופן של ספק, אמרינן דיצא חובת המצוה בתורת ודאי, דמכזיב שאמרו חכמים ספק דרבנן לקולא פירושו שיכול לסמוך על הספק ולקיים את המצוה אף לכתחילה בצורה זו והוי קיום גמור. ומה שנפטר לאחר מכן מחיובו אין זה משום שכעת הוי ספק חיוב ואמרינן שפטור מספק, אלא אמרינן שקיים מצוותו באופן מוחלט והפטור הוא בתורת ודאי.

ולפ"ז א"ש אמאי יכול לברך בבין השמשות דאחרי שהתירו לו רבנן לספור הרי ספירה זו היא ספירה גמורה ויכול לברך עליה. והגע עצמך דאם היינו אומרים שבספיקא דרבנן יוצא יד"ח מדין ספק, היה הדבר תמוה ביותר איך שרינן לכתחילה לספור ולקיים ספק מצוה.

וזה שונה מספק קיום מצוה דאורייתא דשם חייב להחמיר ולעשות שוב את המצוה בתורת ספק, ועל כן אינו מברך, אבל בספק דרבנן קיימו בתורת ודאי.

ד. אמנם אם כנים הדברים אכתי צ"ע מה שכתב הפמ"ג הביאו המשנ"ב סי' תרנ"ב ס"ק ב' שהנוטל לולב בבין השמשות של שאר ימים יזהר שלא לברך, ולכאורה הטעם משום דספק ברכות להקל.

וכן משמעות המשנ"ב גבי שופר בסי' תקפ"ח ס"ק בשם הפמ"ג שבבין השמשות של מוצאי היום השני פשיטא שלא יברך.

ולכאורה אם אמרינן שבכל ספק קיום מצוה אמרינן שבספק דרבנן מברך אמאי הכא אינו מברך.

ולכאורה יש לחלק בין בין השמשות בתחילת היום לבין סוף היום, דכאשר עומדים אנו בתחילת היום שהוא עדיין בתחילת חיובו הרי שהספק הוא האם יכול לצאת ידי חובתו בשעה מסופקת זו, ובזה קבעו חכמים דאזלינן לקולא והיינו שיכול לצאת ידי חובה. אבל בסוף היום אין הנידון

א. קיימא לן שהמסופק אם הוא חייב במצוה דאורייתא, שדינו לחומרא וחייב לחזור ולעשות את המצוה, ומ"מ אינו מברך עליה. והטעם שלגבי הברכה שהיא מדרבנן אמרינן סב"ל. כ"כ משנ"ב סי' ס"ז ס"ק א' עיין שם¹.

ולפי זה לכאורה הדין נותן שגם כאשר מקיים מצוה דרבנן באופן המסופק ונפטר בזה מחיובו מדין ספיקא דרבנן לקולא, אין לו לברך על קיום המצוה, שלגבי הברכות נימא סב"ל.

ב. עיין תוס' מנחות דף סו. ד"ה זכר למקדש שכתבו דלמ"ד ספירת העומר בזמן הזה דרבנן, אפשר לספור ולברך בבין השמשות ואף שהוא ספק לילה, כיון שהוא ספיקא דרבנן².

וכתב השו"ע סי' תפ"ט ס"ב והמדקדקין אינם סופרים עד צאת הכוכבים וכן ראוי לעשות, ועיין בביאור הגר"א שכתב שבא לאפוקי מדברי התוס' הנ"ל משום שאין להכניס עצמו לספק דרבנן לכתחילה. ומשמע דמעיקר הדין למי שאינו מן המדקדקין אפשר להקל לספור אף בבין השמשות.

ועיין משנ"ב שם ס"ק י"ד וז"ל: ר"ל דמין הדין היה אפשר להקל לספור משתחשך אף קודם צאת הכוכבים דביה"ש הוא ספק לילה ואזלינן לקולא בספק דרבנן בספירה בזה"ז שהוא מדרבנן לרוב הפוסקים אלא דמ"מ אינו נכון

¹ ויש להתבונן בכל טבילת נדה שמברכין אמאי לא נחשוש לספק ברכה, שהרי רק חמשה דמים מטמאים באשה, ואנו מחמירים בכל מראה כיון שאין אנו בקיאים וכמבואר בגמ' בפוסקים, וצ"ע דנהי שאנו מחמירים לעניין הטבילה דהוא ספק דאורייתא, מ"מ לגבי הברכה היה לנו לומר סב"ל. וכמו יל"ע בכל הוראה שהמורה מחמיר מספק או בגלל מחלוקת הפוסקים שיהיה עליו לומר שלא יברכו על הטבילה, ולא מצינו בפוסקים הקדמונים שהעירו בזה, ועיין בפת"ש יור"ד סי' קצ"ד ס"ק ב' ובספר מראה כהן פרק ו' עמ' ק"ו. ובספר חוט שני הלכות טבילה סי' ר' דן לחדש ולומר שתקנת הברכה בטבילה אינה על מעשה הטבילה אלא על טהרת האשה לבעלה, וכל שהאשה אסורה לבעלה, אפילו מספק, והטבילה מתירתה הרי שיש כאן ודאי היתר ולכן אפשר לברך על הטבילה.

² וז"ל תוס' נראה דבספק חשיכה יכול לברך ואין צריך להמתין עד שיהיה ודאי לילה כיון שהוא ספיקא דרבנן, ועוד אומר דאפילו ביום סמוך לחשיכה עדיף משום תמימות כדאמרינן לעיל, ואין נראה, עכ"ל. ומבואר מדברי התוס' שלגבי ספירה בבין השמשות עיקר סמיכתם הוא משום דהוי ספיקא דרבנן, והוצרכו לטעם דתמימות רק לחידושם השני לעניין מי שסופר מבעוד יום. [ועיין בבהגר"א סי' תפ"ט ס"ק ד' שהבין כך בתוס'].

האם יכול לקיים את חובתו, אלא הספק הוא בעצם החיוב אם עדיין מחוייב הוא או שמא פקע חיובו, ובזה אמרין ספיקא לקולא שאינו מחוייב, ועל כן פשיטא שאינו יכול לברך.

ה. ולפ"ז יצא חידוש להלכה שכל מה שנאמר שיכול לספור בברכה הוא בבין השמשות של עיולי יומא, אבל בביה"ש של אפוקי יומא אינו יכול לברך שהרי אז הספק אם הוא בכלל חייב והספק דרבנן מכריע לן שהוא פטור.

נמצא שעניין ספיקא דרבנן לקולא משתנה לפי הספק שעומד לפנינו, דכאשר מסתפקים על עצם החיוב אזי הספק מכריע להקל שאין חיוב, ואילו כאשר ישנו חיוב ודאי והספק הוא אם יכול לקיים אזי ההכרעה היא לקולא שיכול לקיים בתורת ודאי.

ו. עיין שו"ע סי' ק"ס סעיף י"א מים שיש לו ספק אם נעשה בהם מלאכה או לאו וכו' טהור. וכתב בה"ל שם ד"ה מים וז"ל ומשמע בפמ"ג דיוכל לברך עליהם ג"כ אחרי שהרשוהו חז"ל ליטול באותם מים. והחזון איש סי' כתב שכן משמעות הר"ש והשו"ע, והניח החזו"א בצ"ע. וגם כאן יש לעיין אמאי מברך דנהי שיכול ליטול את ידיו במים אלו, דנטילת ידים דרבנן ומספק נפטר במים המסופקים, אבל כיצד יברך על נטילה זו שהיא רק ספק. ולפי האמור לעיל היה נ"ל שגם בנט"י שהיא דרבנן אחרי שחכמים אמרו דספיקא לקולא הרי שמקיים את הנטילה בתורת ודאי ולכן גם יכול לברך וכנ"ל³.

ז. איתא במשנה שבת פרק במה מדליקין ספק חשיכה מעשרין את הדמאי ומערבין וטומנין את החמין. וכתב בבה"ל סי' רס"א ס"א ד"ה עירובי חצרות שמוכח מדברי המג"א שיכול לברך על עירוב חצרות שמניח בבין השמשות. וכתב דלא הוי כשאר דברים דקיימא לן ספק ברכות להקל, והטעם צ"ל דלענין עירובי חצרות דקיל עשו הדבר כאילו הוא יום ודאי.

ולכאורה יש להתבונן אמאי הוצרך הבה"ל לומר בטעמא דאפשר לברך משום קולא מיוחדת של עירוב חצרות, מ"ש מכל המבואר לעיל שבספק קיום דרבנן הרי הוא כודאי ולכן יכול לברך.

ומוכח לכאורה דלא ס"ל לבה"ל כסברא הנ"ל, ועל כן הוצרך לחדש שהוא קולא מיוחדת בהלכות עירובי חצרות, שחז"ל הקילו לעשות עירובי חצרות אף בספק חשיכה והחשיבוהו כודאי יום, וזוהי כוונת המשנה שהביאה שבספק חשיכה מערבין והיינו עירוב עם ברכה.

אלא שצ"ע שהבה"ל בסי' ק"ס הנ"ל הביא שכעין מה שמצינו בנט"י שיכול לברך אף בספק, כך מצינו גם בעירובי חצרות. ולכאורה המשנ"ב סותר דברי עצמו שהרי בסי' רס"א כתב מפורש שבכל ספק דרבנן אין לו לברך ורק בעירובי חצרות הקילו להחשיבו כודאי יום.

ח. אלא שיעויין בפמ"ג סי' ק"ס במ"ז ס"ק ט' שהוא מקור דברי הבה"ל, שכתב וז"ל מש"כ הט"ז טעם דמקילים בספק נטילת ידים דספק דרבנן לקולא, אע"ג דמברכין על נט"י ויש חומר ל"ת, י"ל כיון שהנטילה כשרה לית כאן לא תשא. ובפתיחה כתבנו דטהרת ידים הקילו יותר משאר ספק דרבנן, אף נגד חזקה ואף בס"ס לחומרא, עכ"ל. ומתבאר מתוך דבריו שיש ב' טעמים להא דמברכין בספק: [א]. משום דמברכין על קיום מצוה בספק [והוא כעין מש"כ למעלה]. [ב]. ועוד שבנט"י הקילו רבנן בספיקות יותר מכל מקום והיא קולא מיוחדת בנטילת ידים. ונראה לפי שמה שדימה הבה"ל הלכות נטילת ידים לעירובי חצרות, כוונתו לפי מה שהוסיף הפמ"ג שהוא קולא מיוחדת בנטילת ידים, ואם כן זהו ממש מש"כ בה"ל גבי עירובי חצרות.

העולה מהנ"ל:

ט. לפי מה שנפסק בהלכות ספירת העומר יכול לברך בספק קיום מצוה, וכן כתב הפמ"ג בהלכות נטילת ידים. אמנם משמעות דברי הבה"ל סי' רס"א גבי עירוב חצרות שבעלמא אין לברך בספק קיום מצוה.

³ ועיין בה"ל סי' י"א סעיף ד' ד"ה יותר ארוך, שדן במי שההולך בדרך ויש לו ציצית עם גדילים הקצרים מי"ב גודלין, שהדבר תלוי במחלוקת האם שיעור הגדילים הוא ד' גודלין או י"ב גודלין, ולכן שיתעטף אך בלי ברכה, ולכאורה צ"ע אמאי לא נימא דבספק קיום מצוה מברכין. ואולי י"ל דשאני התם שהעיקר להלכה כמ"ד י"ב גודלין וכך משמעות דברי הבה"ל.